

*Szegedi András**

Gondolatok a behajtási költségátalánnyal kapcsolatos gyakorlati anomáliákról, avagy az erőszakos hitelezővédelem

Talán nem túlzás kijelenteni, hogy mindenki számára ismert problémának tűnhet az üzleti életben előforduló késedelmes fizetés. Elképzelhető, hogy a fizetési morál javulása állami intervenció nélkül is megvalósulhatna, de az a folyamat, amely során a „láthatatlan kéz” a határidőben fizetők érdekében megtisztítaná a piacot a késedelmesen (vagy egyáltalán nem) fizetőktől, rendkívül lassan és bizonytalanul menne végbe. Erre tekintettel, ha nem is egyértelműen, de érvelni lehet az állami szabályalkotás szükségessége mellett, amellyel, hogy a jogalkotó jogszabályi úton nyújtson valamilyen mentsvárat a „hitelezőknek”, és valamilyen eszközzel szorítsa rá az üzleti élet alanyait arra, hogy a vállalt vagy jogszabályban előírt fizetési határidőket tartsák tiszteletben.

A másik oldalról természetesen felvethető, hogy az állami szabályalkotás szükségtelen, hiszen a fejlett jogrendszerek magánjogi kódexei részletesen szabályozzák a késedelem különböző jogkövetkezményeit, jellemzően évszázados (vagy évezredes) jogfejlődés eredményeképpen letisztult szabályrendszerrel. A további állami beavatkozás arra is utalhat, hogy ezek az eszközök nem elégségesek, nem kellően hatékonyak, nehezen vagy alig alkalmazhatók, azaz a további szabályozás igénye egyúttal a hagyományos polgári jogi szankciórendszer kritikája is.

Arra a kérdésre természetesen nehéz egyértelmű választ adni, hogy ez a kritika jogos-e. Az tűnik inkább bizonyosnak, hogy a jogalkotónak hatalmában áll ezen a rendszeren alakítani, és ha erre valós társadalmi (piaci) igény mutatkozik, akkor nem ördögtől való a beavatkozás. Ami ördögtől való, az álláspontom szerint az olyan szabályozás beiktatása, akár a késedelemhez kapcsolódóan, akár más magánjogi részterület vonatkozásában, amely jellemben, módszereiben, gondolatvilágában idegen a polgári jogtól, annak rendszerétől, belső logikájától.

Kicsit talán sommásnak tűnő értékítélettel a tanulmány elején célszerűnek tartom rögzíteni, hogy álláspontom szerint a késedelemhez kapcsolódó behajtási költségátalány szabályozása, annak jellege, módszere és gondolatvilága idegen a polgári jogtól, idegen test a Polgári Törvénykönyvben. A jogalkotó

* Fejlesztési és társadalmi kapcsolatokért felelős dékánhelyettes, tanszékvezető egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Kereskedelmi, Agrár- és Munkajogi Tanszék.

mentségére szolgáljon, hogy a kodifikáció során nem volt túl sok választási lehetősége, hiszen a jogintézmény európai uniós eredetű, a kereskedelmi ügyletekhez kapcsolódó késedelmes fizetések elleni fellépésről szóló, 2011. február 16-i 2011/7/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvben jelent meg, majd ez alapján került be az 1959. évi IV. törvénybe, illetve a 2013. évi V. törvénybe.

Tekintettel az új jogintézményre, a gyakorlatban számos bizonytalanság merült fel az alkalmazása (vagy az alkalmazás elképzelése) kapcsán. Nem véletlen, hogy a Magyar Ügyvédi Kamara a bizonytalanságokat tisztázandó az Igazságügyi Minisztériumhoz fordult állásfoglalásért¹ (a továbbiakban: Állásfoglalás), amelyet nagyban követve alakította ki a Nemzeti Adó- és Vámhivatal a saját állásfoglalását² az alkalmazást illetően. A két állásfoglalás (azaz a behajtási költségátalány tulajdonképpeni deklarált gyakorlata) azonban olyan anomáliákat okoz, amelyre érdemes figyelmet fordítani. Az, hogy ez magyar jelenség-e, vagy máshol is hasonló problémák merülnek fel, nem képezi jelen tanulmány vizsgálódásainak tárgyát, az csak a hazai szabályok és gyakorlat elemzésére szorítkozik. Mivel az Állásfoglalás a 2013. évi V. törvény hatályba lépését követően jelent meg, jelen tanulmány alapvetően az új Ptk. vonatkozó szövegével foglalkozik.

A fenti irányelv 6. cikk (1)–(2) bekezdései alapján a tagállamok arra kötelesek, hogy saját jogukban biztosítsák, hogy amennyiben a pénztartozásra kötelezett késedelembe esik, a hitelező a vonatkozó kamatokon felül minden további feltétel nélkül további negyven eurónak megfelelő összeget követelhesen legalább költségátalány címén az adóstól. A Ptk. 6:155. § (2) bekezdése a fentieket akként ültette át, hogy rögzítette:

„Ha vállalkozások közötti szerződés esetén a kötelezett, szerződő hatóságnak szerződő hatóságnak nem minősülő vállalkozással kötött szerződése esetén a szerződő hatóság fizetési késedelembe esik, köteles a jogosultnak a követelése behajtásával kapcsolatos költségei fedezésére negyven eurónak a Magyar Nemzeti Bank késedelmi kamatfizetési kötelezettség kezdőnapján érvényes hivatalos deviza-középfolyama alapján meghatározott forintösszeget megfizetni. E kötelezettség teljesítése nem mentesít a késedelem egyéb jogkövetkezményei alól; a kártérítésbe azonban a behajtási költségátalány összege beszámít. A behajtási költségátalányt kizáró vagy azt negyven eurónál alacsonyabb összegben meghatározó szerződési kikötés semmis.”

A szabályozás nemes célja nem vitatható, a megvalósítás azonban annál inkább. Az első – költői – kérdés, hogy vajon mennyiben adekvát a behajtási költségátalányt kizáró vagy azt negyven eurónál alacsonyabb összegben meghatározó szerződési kikötést semmisséggel sújtani, azaz vajon milyen hitelezővédelmi érdekek követeli azt meg, hogy még abban az esetben sem lehet eltérni ettől a szabálytól, ha azt a hitelező kifejezetten kéri. Az irányelv megalkotói mintha egy olyan elképzelt (és a valóságban nem létező, fiktív) modell alapján dolgoztak volna, amelyben a vállalkozások egy része adós, aki fizetési késedelembe esik, ezáltal elnehezíti vagy rosszabb esetben ellehetetleníti a vál-

¹ Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi és Magánjogi Jogalkotásért Felelős Helyettes Államtitkár XX-MIKFO/220/2/2014. sz. állásfoglalása.

² NAV Ügyfélkapcsolati és Tájékoztatási Főosztály 3158844034 sz. állásfoglalása.

lalkozások másik részét, a hitelezőket, és akik mintha a gyengébb fél lennének a kötelemben, és ezért akarataik ellenére is védelmezni kell az érdekeiket tűzön-vízen át. Ráadásul ez a szabály mintha egy egyszeri ügyletben megtesülő kapcsolatot feltételezne, ahol már egy nap késedelem is szankcionálásért és jogalkotói segítségért kiált, holott azokban az üzleti kapcsolatokban, ahol tartós kooperáció és folyamatos közös munka jellemző, a bizalmi viszony önmagában kizárja a késedelem esetére előírt negyven eurós pönálé alkalmazását.

Jogos kritikája lehet az irányelvnek az, hogy egyáltalán nem tesz különbséget a különböző késedelmek között sem azok tartama, sem pedig a tökekövetelés nagysága szerint, amely rendkívül méltánytalan. Mivel a költségátalány késedelmenként jár, alkalmazandó a negyven eurót el nem érő tökeösszegeket érintő késedelmek esetén is, amely ellehetetleníti a kötelezettet, illetve különösen méltánytalan abban az esetben, ha sok kis összegű tétel esetén kerül a vállalkozás késedelembe. A nagy összegű követelések jelentős késedelme esetén pedig, ha az egyetlen késedelem, az átalány negyveneuros összege tulajdonképpen semmi hatással nem bír, jelentéktelen összeg, amely sem a kötelezett vonatkozásában nem érdemi szankció, sem a jogosult számára nem érdemi gyógyír.

A valóság azonban nyilvánvalóan az, hogy egy adott vállalkozás egyszerre adós, hiszen természetesen előfordulhat bárkivel fizetési késedelem, és egyszerre hitelező, mert a szerződő partnereivel is előfordulhat ugyanaz a késedelem. Sőt, tartós üzleti kapcsolatok esetén egyáltalán nem ritka, hogy ugyanazon felek egyszerre kötelezettek és jogosultak egymással szemben.

Ebből következően a fenti szabályok tükrében az adott vállalkozás egyszerre jogosultja és kötelezettje (más-más irányokban) a behajtási költségátalánynak. Így természetes igény lehetne, hogy maga a jogosult is pártolná a behajtási költségátalány szerződéses kizárását, hiszen pontosan tisztában van azal, hogy saját maga is kerülhet fizetési késedelembe.

Az irányelvből fakadóan a legalább negyven euró minden további feltétel nélkül jár. Ez az Állásfoglalás szerint akként értelmezendő, hogy a késedelembe esett adós önkéntes teljesítése esetén is jár a hitelezőnek, függetlenül attól, hogy a kötelezett kimentette-e a késedelmet vagy sem, illetve hogy felmerült-e bármilyen költsége a hitelezőnek. Az Állásfoglalás szerint

„ebből az is következik, hogy ha a hitelező telefonálási, e-mail, ügyvéd igénybevételére irányuló vagy más egyéb, az adós önkéntes – azaz fizetési meghagyásos eljárás vagy peres eljárás, illetve végrehajtási eljárás megindítását és eredményes lefolytatását nem feltételező – teljesítését előmozdító cselekményének a költsége a legalább 40 euró alatt marad, akkor az behajtási költségátalánnyal az irányelv és a Ptk. értelmében érvényesül”.

Ennek megfelelően a behajtási költségátalány annak irányelvből fakadó költségátalány-természete miatt abban az esetben is követelhető, ha a hitelezőnek költsége nem keletkezett.

A fentiekkel kapcsolatos első és legnagyobb félelem abból eredt, hogy ha a fentiek szerint a költségátalány jár, akkor vajon hogyan kezelhető annak – a fenti jogalkotási modellbe nem illeszkedő – jogosultnak a helyzete, aki annak

ellenére sem kéri a költségátalányt, hogy az neki minden további nélkül is jár. Ebből nagyon könnyen elvezethetett volna az út oda, hogy a nem érvényesített költségátalány tulajdonképpen tartalmilag egy törvény biztosította követelés elengedése, amely a jogosulti oldalon adóalap-növelő tényező lenne. Szerencsére az Állásfoglalás egyértelművé teszi – és szerencsére egyelőre az adóhatóság is ehhez tartja magát –, hogy a nem érvényesített költségátalány nem minősül követelés elengedésének, és így nem képez adóalapot sem, sőt, a jogosult csak a befolyt költségátalányt köteles a könyveiben kimutatni, tehát adminisztratív terhet sem nagyon ró a hitelezőre.

Ettől függetlenül a behajtási költségátalány egy tulajdonképpeni fikciót takar akkor, ha a költségátalány a behajtástól teljes mértékben függetlenedik. A behajtási költségátalány mint fogalom két részből áll. Egyrészt költségátalány, amely arra utal, hogy független attól az összegtől, ami a kötelezettnél felmerült vagy adott esetben fel sem merült. Ez az átalányjellegből következik, és ehhez különösebb megfontolás vagy belátás nem kell.

Ha azonban egyáltalán nincsen „behajtás”, azaz a jogosult egyáltalán nem követeli a tőkeösszeget sem, akkor vajon miért illezné meg a jogosultat behajtási költségátalány? Ilyenkor nem egyszerűen nem merült fel költsége a behajtással, hanem egyáltalán nem hajtott be, tehát még telefonon sem lépett kapcsolatba a kötelezettel. A behajtási költségátalány ugyanis nem szabadna, hogy egy objektív kötbér legyen. Ha van behajtás (bármifajta nyilatkozat a jogosulttól a kötelezett felé a követelés érvényesítés érdekében), akkor objektíve jár a legalább 40 euró költségátalány. Amennyiben a jogosult „nem hajt be”, akkor neki behajtás címén aligha járhatna ez az összeg.

Formállogikailag megközelítve a kérdést, a fenti szabályok és az Állásfoglalás tükrében joggal vethető fel, hogy ha a kötelezett késedelembe esik, a jogosultnak a késedelem kapcsán nincsen költsége, ám mégis követeli az átalányt, azt a kötelezett köteles kifizetni. Ha azonban az adós késedelembe esik, a hitelezőnek nem merült fel költsége és egyáltalán nem követeli sem a tőkét, sem a költségátalányt, akkor a költségátalány kifizetésének kötelezettsége nagyon is vitatható.

Az Állásfoglalás megnyugtatóan tisztázta, hogy a költségátalányt a jogosult nem köteles követelni. Furcsa, a magánjog szellemiségével összeegyeztethetetlen helyzet lett volna, ha egy szerződéses viszonyban az egyik fél az őt megillető jogosultságot köteles lenne érvényesíteni, és így az is furcsa, hogy ezt külön állásfoglalásban kellett kimondani és rendezni, mivel ennek magától értetődőnek kellene lennie.

Az Állásfoglalás azonban azt is kimondja, hogy bár a jogosultnak csak a behajtott vagy befolyt költségátalányt kell könyvelnie, az adósnak a késedelembe esés első napjától kezdődően a negyveneurós összeg(ek)et, attól függetlenül, hogy a jogosult érvényesít-e bármilyen igényt a kötelezettel szemben, a könyveiben kötelezettségként nyilván kell tartania. Az Állásfoglalás – ennek nyomán a NAV – pedig szokatlan módon egészen konkrétan meghatározza azt, hogy ezeket az összegeket egyéb ráfordításként kell elszámolni.

Az Állásfoglalás is utal a késedelmi kamat, illetve a késedelmi kötbér és a behajtási költségátalány viszonyára. Arra vonatkozóan azonban semmilyen iránymutatást nem tartalmaz, hogy mi az oka annak, hogy a késedelmi kamat vagy kötbér vonatkozásában nem fogalmazható meg olyan követelmény,

amely szerint az adósnak a késedelembe esés kezdő időpontjától kezdve a könyveiben szerepeltetnie kell a kamat vagy kötbér összegét, méghozzá egyéb ráfordításként. A késedelem objektív jogkövetkezményeit illetően tehát úgy tűnik, hogy a kötelezetre vonatkozó különböző, késedelemből eredő objektív szankciók nem egységesen viselkednek.

Önmagában az a kötelezettség, hogy a kötelezetti késedelem kapcsán a behajtási költségátalány összegét egyéb ráfordításként kell nyilvántartani, alkalmas arra, hogy egy megbízhatóan működő fizetőképes vállalkozást hitelképtelenné és áttételesen fizetéképtelenné tegyen, hiszen ha bármely okból (pl. vállalati méret, nagy mennyiségű szállítói számla stb.) a néhány napos fizetési késedelem tartós és rendszerszintű, akkor az egyéb ráfordításként elszámolt behajtási költségátalány erodálja vagy el is tünteti a vállalkozás eredményét, ezáltal képes veszteséget okozni akkor is, ha a költségátalány összegét a jogosult soha nem követeli és soha nem fizeti ki az adós. Erre kétségkívül nem kielégítő válasz az, hogy a kötelezett éppen ezért alakítsa úgy az üzleti modelljét, hogy a késedelem ne álljon be, hiszen minden üzleti modell – ideáltipikusan – az idejében fizetésre és nem a késedelemre van modellezve és kidolgozva.

Az Állásfoglalás arra nem tér ki és a gyakorlat sem alakított ki mindeddig arra vonatkozóan álláspontot, hogy ezt a nemkívánatos jelenséget át lehet-e hidalni valahogyan. Abban az esetben például, ha az adós a költségátalányt kötelezettségként a késedelem első napján bekönyveli, akkor ezzel megfelel a Ptk. szabályainak és e szabályok állásfoglalásbeli értelmezésének. Ha azonban ezt követően a kötelezett önkéntes teljesítéssel rendezi a késedelmes tartozását (az esedékes tőkeösszeget, késedelmi kamat és behajtási költségátalány nélkül) úgy, hogy a jogosult egyáltalán nem követelte a tartozás teljesítését, a tartozás önkéntes teljesítéssel megszűnik. Ekkor, mivel nem volt a jogosult részéről semmilyen, a követelés „behajtásának” minősülő tevékenység, vajon a behajtási költségátalány összegét az adós kivezetheti-e a könyvekből mint megszűnt kötelezettséget az önkéntes teljesítése napján? Az Állásfoglalás ki mondja a kötelezettségkénti bekönyvelést, de nem szól egy szót sem a kivezethetőségről akkor, ha a jogosult egyébként a tőketartozásnak megfelelő kötelezetti teljesítést ténylegesen tőketartozásnak tudja be (és ekként ráutaló magatartással eltekint a költség–kamat–tőke elszámolási sorrendtől). Vélekedésünk szerint abban az esetben, ha a jogosult ilyenkor a kötelezett által teljesített összeget először behajtási költségátalányra, aztán késedelmi kamatra számolja el, akkor természetesen az adós megfizette a legalább negyveneurós behajtási költségátalányt, és az így behajtott költségátalánynak és a felszámított késedelmi kamatnak megfelelő tőketartozása marad fenn.

A fentiek arra kényszerítik a vállalkozásokat, hogy megpróbáljanak kibújni a sokszor értelmetlennek minősíthető szabályozás alól. A szabály tehát nem-hogy nem védi a hitelezők érdekeit, de sokszor kifejezetten megnehezíti az adósok mellett a hitelezők sorsát is. A vállalkozások kreativitása a költségátalány elkerülését illetően számos változatban megnyilvánul, az alábbiakban néhány, a gyakorlatban alkalmazott megoldás szerepel.

A behajtási költségátalány 2013. 07. 01. napján lépett hatályba. A szabályozás hatályba lépése előtt kötött szerződésekre nem áll fenn a hatálya. A tartós kapcsolatban álló vállalkozások esetén a 2013. 07. 01. előtti keretszer-

zódések megoldást jelentenek a problematikára, feltéve, hogy azt azóta nem módosították.

A szerződő feleknek bármikor jogukban áll a teljesítési határidőt meghosszabbítani, illetve nem tilos lemondani a költségátalány követeléséről. Utóbbi ugyan jelentős adminisztrációs többletterhet jelent a kötelezettek számára, de jellemző a gyakorlatban, hogy a késedelmes kötelezettek az év végi zárás előkészítése során a jogosultakat írásban megkeresik és írásban lemondadják a költségátalányról, ezzel feleslegesen növelve természetesen a jogosultak adminisztratív terheit is. Erre azért van szükség, mert jogról – még ha a jogalkotó által a jogosultra erőltetett jogról van is szó – csak kifejezetten és írásban lehet lemondani akkor is, ha a jogosult egyáltalán nem akarja a jogát érvényesíteni.

Nem tilos az olyan szerződési szabályozás sem, ahol a felek azt rögzítik, hogy az egyes részteljesítésekre vonatkozó teljesítési határidő a számlán szereplő fizetési határidő, azonban ha ezt a fizetésre kötelezett fél elmulasztja és a másik fél (a jogosult) nem szólítja fel a kötelezettet a teljesítésre, akkor ezt a felek közös akarattal, bár hallgatólagosan, a fizetési határidő módosításának minősítik akként, hogy a tartozás nem lesz esedékes és a kötelezett nem esik késedelembe. A jogosult pedig egy egyoldalú alakító jogot (hatalmasságot) kap, hogy ebben a meghosszabbított időszakban mint módosított fizetési határidőben egyoldalú nyilatkozatával a követelést bármikor lejárttá teheti és a kötelezett köteles legkésőbb másnap teljesíteni. Ennek sérelme esetén állnak be a késedelem jogkövetkezményei.

Ezek a megoldások egyesek szemében mesterkedésnek tűnhetnek a törvény kögens rendelkezései alól való kibújásra, de valójában természetes reakció egy bírálható szabály megjelenésére. Ennélfogva ezek a praktikák nem tekinthetők a jogszabály megkerülésére irányuló módszereknek sem, hiszen minden esetben kizárólag a jogosult közreműködésével történhetnek meg. Ha pedig a jogosult valamit nem akar, annak ellenére sem, hogy a jogszabály kögens módon felruházza valamivel, akkor a helyes és kívánatos megközelítés a jogosultra bízni a döntést, a jogszabály kieroszakolása helyett. Ha a semmisségi szabály miatt a jogosult és a kötelezett csak a fenti – és nyilván más, fel nem sorolt – módokon tud megszabadulni a rá oktrojált behajtási költségátalány-csapdától, akkor ezt egyrészt tiszteletben kell tartani, másrészt pedig jelzésértékűnek kell tekinteni.

A jelzés arra vonatkozik, hogy a piac láthatóan megérzi és reagál akkor, ha a mellérendelt jogalanyok egymás közötti ügyleteibe, kötelmeibe a jogalkotó eltérést vagy kizárást nem engedő, parancsoló módon beavatkozik. Az ilyen szabály nem azért idegen a magánjog gondolatiságától, mert a késedelemhez egy korábban nem ismert jogkövetkezményt kapcsol, hanem azért, mert ezt eltérést nem tűrő módon teszi, és számvetelileg-pénzügyileg a joggyakorlat olyan értelmezést társít hozzá, amely nagyobb problémákat okoz, mint amilyen védelmet szavatol a jogosultaknak.

A magánjogi életviszonyokban a jogalkotó nem tehet mást, mint bízni a jogalanyokban és tisztában van azzal, hogy a jogalanyok sokkal jobban tudják, hogy hogyan kellene a saját életviszonyaikat formálni és alakítani, mint ahogyan azt a jogalkotó egyáltalán el tudja képzelni. Ahogyan ezt a bírói gya-

korlatra vonatkoztatott, sokat idézett gondolatával, amely a jogalkotás számára is iránytűként kellene hogy szolgáljon, Oliver W. Holmes megfogalmazta:

„Azt hiszem, hogy szinte biztonsággal állíthatjuk, hogy a legfelvilágosultabb bírói politika az, hogy mindaddig hagyjuk, hogy az emberek a saját piaci magatartásukat a maguk módján válasszák meg, amíg a beavatkozás jogalapja nem válik egyértelműen nyilvánvalóvá. A Dr. Miles Medical Company jobban tudja, mint mi, hogy mi az, amelynek segítségével a legjobb üzleti eredményeket érheti el.”³

A hitelezők és a kötelezettek jobban tudják, mint mi, hogy számukra mely előnyök, hátrányok vagy rizikók fakadnak a behajtási költségátalánnyal kapcsolatban, és piaci magatartásukat, szerződési kapcsolataikat nem a jogalkotói szándék vagy cél, hanem e saját érdekek tükrében fogják megvalósítani.

³ „I think that, at least, it is safe to say that the most enlightened judicial policy is to let people manage their own business in their own way, unless the ground for interference is very clear. (...) The Dr. Miles Medical Company knows better than we do what will enable it to do the best business.” (Oliver Holmes főbíró különvéleménye a Dr. Miles-ügyben; *Dr. Miles Medical Co. V. John D. Park and Sons Co*, 220 U. S. 373, 411–412, 1911.)